

Ruralna sociologija v spoznavanju in spodbujanju razvoja kmetijstva in podeželja v Sloveniji**

Ana BARBIČ*

Received March 18, 2014; accepted March 19, 2014.

Delo je prispelo 18. marca 2014, sprejeto 19. marca 2014.

IZVLEČEK

Prispevek v prvem delu prikaže začetke in razvoj ruralno-sociološkega raziskovanja v Sloveniji ter vključevanje ruralne sociologije v pedagoški proces na univerzah v Sloveniji. V drugem delu je predstavljen model pristopa k celovitem razvoju podeželskih skupnosti ter na osnovi slovenskih in mednarodnih izkušenj izpostavljenih nekaj predlogov za spodbuditev razvoja (slovenskega) kmetijstva in podeželja. V sklepu pa je poudarjena potreba po interdisciplinarnosti, predvsem pa po večjem upoštevanje družbenih ved v razvojnem načrtovanju.

Ključne besede: ruralna sociologija, poučevanje ruralne sociologije, kmečko gospodarstvo, kmečka družina, kmečke ženske, podeželske skupnosti, prenos znanja v kmetijsko pridelavo, vzdržen razvoj, interdisciplinarnost

ABSTRACT

RURAL SOCIOLOGY IN STUDYING AND ENCOURAGING THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE AND RURAL AREAS IN SLOVENIA

The article in the first part describes beginnings and development of rural sociological research and teaching rural sociology at the universities in Slovenia. In the second part, a working model of integrated approach towards rural development is presented, and, on the basis of Slovenian as well as international experiences some suggestions for promoting the development of (Slovenian) agriculture and rural communities are specified. In the conclusion, the need for the interdisciplinary approach, especially greater consideration of social sciences in developmental planning is pointed out.

Key words: rural sociology, teaching rural sociology, agricultural holdings, farm family, farm women, rural communities, transfer of knowledge into agricultural practice, sustainable development, interdisciplinary approach

1 NAMEN

Namen prispevka je trojen: prvič, na kratko in zato morda nepopolno prikazati začetke in razvoj ruralno-sociološkega raziskovanja v Sloveniji s posebnim poudarkom na raziskovalnem delu v

okviru Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani; drugič, vključevanje ruralno-socioloških predmetov v pedagoški proces na Univerzi v Mariboru in Univerzi v Ljubljani; in tretjič,

* prof. dr.

¹ Čeprav sprejemam v Sloveniji uradno sprejet izraz *trajnostni razvoj*, v svojem pisanju praviloma uporabljam izraz *vzdržen razvoj*, ki mu pripisujem tako pomen vzdržljivosti v časovnem smislu, to je, v smislu dolgoročnega trajanja, kot v smislu (samo) omejevanja rabe virov in proizvodov ter s tem prispevanja k njihovemu daljšemu obstoju/trajanju.

** Besedilo je bilo kot izvirni znanstveni članek objavljeno v hrvaškem prevodu: Barbič, A. (2013). Ruralna sociologija u prepoznavanju i poticanju razvoja poljoprivrede i ruralnih prostora u Sloveniji. *Sociologija i prostor*, 51 (196):303-328; dostopno tudi na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=8952

predstaviti model celovitega pristopa k vzdržnemu razvoju¹ podeželskih skupnosti ter izpostaviti nekaj predlogov za njegovo spodbuditev v (slovenskem) kmetijstvu in na podeželju. Pomeni, da ne bom obravnavala širših socioloških tem, povezanih s kmečkim/podeželskim prebivalstvom, podeželskim

prostorom in lokalnimi skupnostmi na podeželju, z inovativnostjo kmečkega/podeželskega prebivalstva in njegovim vstopanjem v globalne povezave v informacijski dobi. Te in druge teme, pomembne tudi za ruralno sociologijo, poglobljeno obravnava Zdravko Mlinar v svojih objavah.

2 RURALNO-SOCIOLOŠKO RAZISKOVANJE V SLOVENIJI

2.1 Podeželje in kmetijstvo kot predmet družboslovnih raziskav

Ruralno-sociološke raziskave je potrebno najprej umestiti v širši okvir družboslovnega raziskovanja, predvsem pa opozoriti na njihovo povezanost s sociologijo lokalnih skupnosti in prostorsko sociologijo. Razloga za tak pristop sta vsaj dva. Prvič, prostor je podlaga in predmet človekovega bivanja in delovanja, ter drugič, preučevanje prostora terja interdisciplinarni pristop, ki povezuje znanstvene ugotovitve v celovito poznavanje prostora, njegove rabe in njegovega upravljanja. Potrebo po več disciplinarnem preučevanju podeželja v Sloveniji dodatno utemeljuje dejstvo, da po statističnih podatkih iz konca 20. stoletja podeželje pokriva 96 odstotkov slovenskega ozemlja, na katerem prebiva dobra polovica prebivalcev Slovenije (Ravbar, 1997:84). Podatki iz leta 2012 sicer kažejo, da v podeželskih naseljih (urbanizirana podeželska naselja in podeželska naselja) živi zgolj tretjina (34,7% od skupaj 2.050.000) prebivalcev Slovenije, hkrati pa je delež tovrstnih naselij (83,4% od skupaj 6031 vseh naselij v Sloveniji) (Kozina, 2013) zelo visok.

Z opredeljevanjem in razmejevanjem podeželskega in mestnega prostora so se v Sloveniji v drugi polovici 20. stoletja ukvarjali predvsem geografi, ki so podeželski prostor praviloma opredeljevali kot »ne mestni prostor« (Klemenčič, 1960; Vrišer, 1965; Kokole, 1976). Ravbar pa je svoje raziskovalno delo usmeril v opredeljevanje in preučevanje podeželskih in semi-podeželskih naselij ter njihovih vplivnih območij ter opozoril vsaj na tri vrste sprememb, ki jih prinaša urbanizacija: na spremembe v fizičnem razvoju naselij, na spremembe v socialni strukturi podeželskih območij in posredno še na spremembe v sistemu kulturnih vrednot, ki jih v podeželska naselja vnaša mestno naravnani način življenja, spodbujen z urbanizacijo (Ravbar, 1992). K

povezovanju mestnega in podeželskega prostora v sodobnem času posebej prispeva več namenskost kmetijske dejavnosti, ki nima le proizvodnih, temveč ima tudi socialne in okoljske funkcije (Ravbar in Razpotnik Visković, 2010).

Ne glede na to, da je opredeljevanje deleža podeželskih in mestnih naselij odvisno od upoštevanih kriterijev podeželskosti oz. mestnosti naselja, se Slovenija po OECD tipologiji regij glede na stopnjo ruralnosti tako po deležu prebivalstva kot po površini območij v posameznih kategorijah (pretežno ruralne - 50%, pomembno ruralne - 30%, pretežno urbane- 20% regije) skupaj z Avstrijo, Finsko, Belgijo in Dansko, vendar za Švedsko in Norveško, uvršča v skupino s prevladujočim deležem pretežno in pomembno ruralnih regij (OECD, 1994:30).

S preučevanjem gospodarskih dejavnosti kmečkega prebivalstva in virov dohodkov podeželskih skupnosti se je v Sloveniji v 1960-ih in 1970-ih letih ukvarjal predvsem ekonomist Krašovec (1965; 1974), ki je preučeval pojav kmeta-delavca in ga takrat opredelil kot zgolj prehodni pojav, češ da je človeku težko delati na dve strani zlasti še, ko mu zaradi ustreznosti dohodka zunaj kmetije to ni več potrebno (Krašovec, 1974:144). Nasprotno pa je agrarni ekonomist Levstik že pred njim opozoril na dejstvo, da tako v razvitem kapitalizmu kot v socialističnih deželah polproletarec, kot so v 1960-ih letih in morda že prej imenovali kmeta-delavca, prihaja do relativno boljše mezde, ker hrano pridelava doma, kar mu hkrati omogoča investiranje v nakup zemljišč in kmetijskih strojev (Levstik, 1964:III, cit po: Barbič, 1990a:17), pri čemer njegova učinkovitost na delovnem mestu ni prizadeta. Nasprotno! Trstenjak celo izpostavi, da delavec-kmet na delovno mesto (v industriji) prinaša s seboj tradicionalne vrednote delavnega kmeta, ki mu je jasno, da je učinkovitost

(produktivnost) njegovega dela odvisna od njega samega in za neuspeh ne more kriviti kolektiva (Trstenjak, 1982:93, cit. po: Barbič, 1990a:18; Barbič in sod., 1984b).

Sociološko raziskovanje podeželja in kmečkega prebivalstva se je v Sloveniji začelo leta 1959 na istega leta ustanovljenem Inštitutu za sociologijo in filozofijo z zasnovo raziskovalnega in pedagoškega področja sociologije lokalnih skupnosti, katerega nosilec je bil Z. Mlinar (Mlinar, 2005), ki je že v svojih prvih raziskavah ruralno-sociološke teme vključeval v širše disciplinarne in družbene okvire, še posebej glede na ekonomske, politične in kulturne neenakosti med mestom in podeželjem. Pri tem je opozarjal na protislovnost razvojne in kmetijske politike, ki je v imenu napredka dejansko zavirala razvoj kmetijstva in podeželja (zemljiški maksimum, oviranje mehanizacije kmetijstva).

Ko primerja razvite in manj razvite občine v Sloveniji Mlinar ugotavlja, da slednje praviloma pokrivajo najbolj kmetijska območja. V primeru odpiranja industrijskih obratov na manj razvitih območjih pa gre v večini primerov za prenos zastarelih tehnologij, ki reproducirajo nerazvitost (Mlinar, 1986:131-146). Njeno vsaj delno presejanje v sodobnosti omogočajo procesi globalizacije in vse hitrejši razvoj informacijske družbe, v okviru katerih tudi odmaknjena (rovtarska) območja »z inovativnim nadgrajevanjem tradicije vstopajo v svet«, kar Mlinar (2011) pojasnjuje na primeru izbranih krajev. Podeželsko prebivalstvo in podeželske skupnosti Mlinar upošteva tudi v okviru svojih novejših teoretičnih razmišljanj in empiričnih raziskav kot eno od življenjskih okolij v globalni informacijski družbi (2008a, 2012).

Mlinar je že v svojih prvih raziskavah preučeval tudi delovanje vaških skupnosti z vidika vključevanja prebivalcev (participacije) v procese odločanja na lokalni/občinski ravni (1965, 1969, 1970, 1971a, 1971b). Iskal je odgovore na vprašanje, kje se zaustavljajo pobude in kritike ter razkrival veliko neskladje med neformalnim in formalno-institucionalnim delovanjem ljudi (Mlinar, 1966).

Za presejanje tedanjega sociološkega ločevanja med mestom in podeželjem (dihotomni koncept) je

Mlinar dajal prednost teoriji kontinuuma ter poenoteno obravnaval in nadgrajeval vsebine ruralne in urbane sociologije pod imenom sociologija lokalnih skupnosti. Z upoštevanjem več nivojske prostorske organizacije družbe pa je v svojem nadaljnjem delu raziskovalno in pedagoško zasnoval področje prostorske sociologije (Mlinar, 1990), ki jo poleg Mlinarja razvijajo sodelavci Centra za prostorsko sociologijo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Golob, Mlinarjev sodelavec na Inštitutu za sociologijo in filozofijo, je s kombinacijo antropoloških in socioloških pristopov med drugim preučeval sodelovanje in oblike medsebojne pomoči na vasi (1967), sorodstvene (klandestine) skupine (1976, 1978) kot tudi že takrat aktualne probleme nasledstva na kmečkih gospodarstvih (1982).

2.2 Ruralno-sociološke raziskave v okviru Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani

Raziskovanje ruralno-socioloških tem se je v 1980-ih letih nadaljevalo na Katedri za agrarno ekonomiko Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani s stalno zaposlitvijo takrat docentke Ane Barbič kot predavateljice predmetov Temelji sociologije in Temelji politologije. Glede na naravo študija na omenjeni fakulteti je izvajalka obeh predmetov že na samem začetku raziskovalno delo skupaj s sodelavci katedre in študenti usmerila v preučevanje ruralno socioloških tem, katerih izsledke je vseskozi vključevala v pedagoško delo.

Raziskovalno delo v okviru omenjene katedre je bilo v naslednjih desetletjih usmerjeno v tri glavna področja:

- preučevanje družinske kmetije, kmečke družine/gospodinjstva in kmečke ženske v okviru kmečkega gospodinjstva in kmečkega gospodarstva ter podeželske skupnosti;
- povezovanje socioloških in tehnoloških vidikov pridelovanja živeža na družinskih kmetijah (prenos znanja v kmetijsko pridelavo);
- izvajanje projektov celovitega razvoja podeželskih skupnosti.

Družinska kmetija, kmečka družina/gospodinjstvo in kmečka ženska

Z namenom preučiti stanje na področju družinskega kmetovanja v Sloveniji je bila v letih 1982/83 opravljena obsežna empirična raziskava z naslovom »Zasebne kmetije kot dejavnik razvoja kmetijstva in podeželja« v 13 občinah na 10 odstotnem vzorcu gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, ki je imelo v lasti najmanj 1 hektar obdelovalnih zemljišč. Tako obsežen vzorec za vsako občino je bil določen zaradi zagotovitve reprezentativnosti podatkov za vsako občino, ki je na svojem območju financirala raziskavo (Barbič, 1990a: 55-58), hkrati pa je skupno število 2052 v raziskavo vključenih kmetij zagotovilo splošnejšo veljavnost zbranih podatkov. Na osnovi podatkov o virih dohodkov (zaposlitev, delo na kmetiji) članov jedra kmečke družine (gospodar/mož, gospodarica/žena, naslednik/naslednica) je bila izdelana tipologija, ki je družinske kmetije razvrstila v štiri skupine: ostarele kmetije (noben član jedra kmečke družine ni mlajši od 65 let) (9,0%), mešane kmetije 2 (vsi člani jedra kmečke družine kmetujejo ob redni zaposlitvi zunaj kmetije (12,8%), mešane kmetije 1 (vsaj en član jedra kmečke družine dela samo na kmetiji) (56,2%) in čiste kmetije (vsi člani jedra kmečke družine delajo samo na kmetiji) (22,0%) (Barbič, 1990a: 74-74). Poleg agrarno-ekonomskih obeležij kmetij in njihove (ne)tržne usmerjenosti je raziskava preučila tudi nekatere sociološke in psihološke značilnosti članov jedra kmečke družine (njihovo politično delovanje, prostočasne dejavnosti ter vlogo znanja in kmetijske pospeševalne službe v kmetijski pridelavi (Barbič, 1990a:193-242). V raziskavi je bila posebna pozornost namenjena kmečkim ženskam, tako tistim, ki delajo samo na kmetiji (Barbič, 1985a), kot tistim, ki so zaposlene zunaj kmetije (Barbič in sod., 1984c), dopolnilnim dejavnostim na kmetijah kot dopolnilnemu viru dohodka znotraj kmečkega gospodarstva in gospodinjstva (Barbič in Tomšič, 1987) ter vlogi žensk v procesih odločanja o zadevah družine/gospodinjstva in kmečkega gospodarstva (Barbič, 1988). K ozaveščanju o vlogi žensk v razvoju kmetijstva in podeželja pa poleg raziskovalnih ugotovitev o položaju žensk v kmetijstvu in na podeželju pomembno prispeva njihova organiziranost (aktivni kmečkih žensk v Sloveniji) ter njihovo mednarodno povezovanje (Rus, A. in Rupena-Osolnik, M., 2001).

V isti tematski sklop sodijo tudi poznejše raziskave kot so: raziskava o kmečki družini (Barbič, 1993a; Barbič, 1993b) in o možnostih mladih kmetov/kmetic, da si družino ustvarijo (Barbič, 1989) ter raziskava o razvojnih možnostih (kmečkih) gospodinjstev v Triglavskem narodnem parku (Barbič, 1993c).

Med rezultati omenjenih raziskav kaže posebej izpostaviti tipologijo kmečkih družin/gospodinjstev na osnovi podatkov raziskave Kmečka družina-socialna sestavina družinske kmetije, opravljeni leta 1991. Obdelava podatkov o družini/gospodinjstvu in kmečkem gospodarstvu z metodo voditeljev je 780 preučevanih enot raziskave razvrstila v tri skupine, ki so bile poimenovane kot propadajoče tradicionalne (25,5%), vitalne tradicionalne (36,8%) in vitalne demokratične (37,7%) kmečke družine. Prve označuje predvsem majhno število članov praviloma ene (starejše) generacije, skromna opremljenost gospodinjstva s predmeti trajne potrošnje, odločitve sprejema gospodar. Oba tipa vitalnih kmečkih družin pa se razlikujeta predvsem po tem, da v vitalnih tradicionalnih o nakupih praviloma odloča gospodar, ki tudi zastopa družino in kmetijo zunaj doma, medtem ko se v vitalnih demokratičnih družinah vsi družinski člani odločajo skupaj, skupaj pa se tudi dogovorijo o opravkih zunaj doma (roditeljski sestanki, opravi v krajevni skupnosti, na občini, v kmetijski zadrugi) (Barbič, 2000a).

Prikaz značilnosti kmečke družine pomembno dopolnjujejo raziskave, ki primerjajo kmečke, nekmečke podeželske in mestne družine. Primerjava lastnosti treh skupin družin je pokazala, da se v stališčih do delitve vlog kmečke in nekmečke podeželske družine približujejo mestnim družinam, v dejanski delitvi vlog med spoloma pa se še vedno razlikujejo (Černič Istenič, 2007; Černič Istenič in Kveder, 2008). Se pa v kmečkih družinah po tradiciji še vedno rodi več otrok kot v nekmečkih podeželskih in v mestnih družinah (Černič Istenič, 2007). Raziskava z naslovom Odnosi med generacijami in spoloma na kmetijah v Sloveniji, opravljena v letih 2006-2008, pa je podrobno preučila delitev dela in odločanja na kmečkem gospodarstvu in v kmečkem gospodinjstvu, usposobljenost (predvsem) prevzemnikov/prevzemnic kmetije za kmetijsko dejavnost, odnose med generacijami v kmečkem

gospodinjstvu in dojemanje medgeneracijske solidarnosti (Knežević Hočevnar in Černič Istenič, 2010).

V empiričnih raziskavah so bile kmečke ženske preučevane tudi kot gospodarice na kmetiji. Kmetice so v največ primerih postale gospodarice šele po smrti moža in še to praviloma le v primeru, da kmetija ni imela naslednika/naslednice oz. ta še ni bil(a) določen(a), na kar opozarjajo raziskovalni podatki iz leta 1991, po katerih je delež gospodaric vdov (13,2%) občutno večji od deleža gospodarjev vdovcev (3,3%) (Barbič, 1993a:5). S splošnim gospodarskim in družbenim razvojem se je spreminjal/izboljševal tudi položaj kmečkih žensk. Če se zadržimo le pri njihovem deležu med gospodaricami na družinskih kmetijah, se je ta že v dobrem desetletju izboljšal. Tako Černič Istenič (2003:55) ugotavlja, da so bile po statističnih podatkih za leto 2000 na 27 odstotkov kmetij v Sloveniji gospodarice ženske, v državah članic EU pa le na 19 odstotkov kmetij. Je pa bilo po podatkih istega vira kar 68 odstotkov gospodaric v Sloveniji starejših od 55 let, v državah članic EU pa le 42 odstotkov. V začetku 21. stoletja je tudi slovenska kmetijska politika namenila posebno pozornost kmečkim ženskam oz. strategiji njihovega vključevanja v razvoj podeželja (Černič Istenič, 2002).

Kmečke ženske so (bile) tema več mednarodnih strokovnih srečanj v Sloveniji, med katerimi je bila posebej odmevna FAO Tehnična konzultacija o ženskah in pluriaktivnosti, 1983 leta (Barbič in sod., 1984d). Med številnimi mednarodnimi dogodki na temo kmečkih žensk s sodelovanjem slovenske udeležbe pa naj omenimo vsaj naslednje: Fifth International Seminar on International Research on Rural Communities. Vienna Centre and European Society for Rural Sociology, Hungary, 14.-19.9.1985 (Barbič, 1985b), Scientific convention with international participation "Challenges to the Croatian Agriculture at the Verge of the 21st century. 8th - 11th November, 2000. Poreč, Croatia (Barbič, 2000b), The New Challenge of Womens' Role in Rural Europe". International Conference, Nicosia, Cyprus, 4-6 October 2001 (Barbič, 2001) in The European Conference »Women and Sustainable Rural Development in Europe«. Nicosia, Cyprus, June 7-10 (Černič Istenič, 2006).

Ob priliki 8. marca 2013 je vlogo kmečkih žensk v pridelavi omenil celo John Kerry, zunanji minister ZDA, z navedbo ugotovitve FAO (Organizacije Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo), ki ocenjuje, »da kmetice, če imajo enak dostop do semen, gnojil in tehnologije kot moški, lahko zmanjšajo število nedohranjenih ljudi v svetu za 100 do 150 milijonov« (Kerry, 2013:5).

Omenjene in druge ruralno-sociološke raziskave v okviru Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani se vse od njihovih začetkov v 1980-ih letih izvajajo na pobudo in za potrebe konkretnih naročnikov, ki podatke in njihove analize potrebujejo za načrtovanje in izvajanje svojih dejavnosti, hkrati pa prispevajo k poglobljanju posameznih raziskovalnih tem in dodajanju novih, ki širijo spoznanja o kmečkem prebivalstvu, posebej o kmečkih ženskah, ter o kmečkih družinah in družinskih kmetijah v Sloveniji. Tovrstne empirične podatke pa pomembno dopolnjujeta vsaj dve temeljni raziskavi in sicer: magistrsko delo Jerice Tomšič Lušin z naslovom Slojevska struktura slovenskih kmetov, in doktorska disertacija Franca Hribernika z naslovom Tradicije kot element (dez)integracije na vasi: družbena mobilnost kmetov skozi prizmo izobraževalnega sistema.

Tomšič Lušin ugotavlja, da se »po podatkih za Slovenijo kmetje uvrščajo med nižje sloje slovenske družbe. Tudi znotraj podeželskih skupnosti je njihov položaj na spodnjem delu družbene strukture. Analiza znotrajslojevske strukture kmetov (upoštevani so člani jedra kmečke družine ne glede na njihovo osnovno delovno aktivnost), ki temelji na petih dimenzijah družbene slojevitosti (materialno-bivalni status, značilnosti kmetije, izobrazbeno-poklicni status, politična aktivnost in prostočasne aktivnosti) pa kaže, da se sloj kmetov notranje razslojuje na 10 skupin, ki hierarhično urejene tvorijo piramido s širokim dnem in koničastim vrhom. V spodnje sloje se uvrščajo predvsem kmetje delavci z manjših kmetij, v srednje kmetje s srednje velikih kmetij, njihov izobrazbeni status je podpovprečen. Sloj vitalnih kmetov, ki izhajajo iz večjih in dobro opremljenih kmetij in so tudi na ostalih dimenzijah slojevitosti nad povprečjem, pa se uvršča v sam vrh znotrajslojevske strukture. Poseben sloj zunaj hierarhično razvrščenih skupin predstavlja tretjina

kmetov, ki so na prehodu v nekmečke sloje« (Tomšič Lušin, 1993:II).

Hribernik v svoji doktorski disertaciji odkriva »pomen tradicij in tradicionalizma na podeželju, zlasti še med kmečkim prebivalstvom« in ugotavlja, da je po »nekaj desetletjih burnih procesov industrializacije, deagrarnizacije, urbanizacije in modernizacije prebivalstva /.../ vse težje ohranjati specifično identiteto slovenskih vasi, še zlasti tistih, ko so v bližini urbanih centrov /.../. Socialna mobilnost, opazovana skozi prizmo izobraževalnega sistema, je relativno slaba in zadeva predvsem spodnji del izobraževalnega sistema /.../. Tudi analiza vključenosti starostnih generacij v izobraževalni sistem med 15. in 29. letom starosti je pokazala, da so prav kmečki otroci tisti, ki v odnosu do otrok zgornjega dela socialne strukture mnogo pogosteje prekinjajo šolanje po obveznem (v številnih primerih nedokončanem) šolanju« (Hribernik, 1993:I, II).

Povezovanje socioloških in tehnoloških vidikov kmetovanja pri prenosu znanja v kmetijsko pridelavo

Ruralno-sociološko raziskovanje, poučevanje družboslovnih predmetov na nedružboslovnih fakultetah ter splošna ozaveščenost univerzitetnih učiteljev strokovnih predmetov o potrebi po sodelovanju tehnoloških in družboslovnih ved pri preučevanju in spodbujanju kmetijske pridelave v Sloveniji, so že v 1980-ih letih na Oddelku za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani spodbudili več akcij pod naslovom Sodobna pridelava poljščin na območju KZ Ljubljana, Zadruga enota Ig (Barbič in sod., 1987; Tajnšek, Barbič, Kocjan Ačko, 1988).

Tudi v okviru nekaterih raziskovalno-razvojnih projektov na konkretnem območju se je občasno »zgodil« prenos znanja v kmetijsko prakso. Tako se je na podlagi ugotovitev in predlogov projekta Program razvoja kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti v Krajevni skupnosti Mirna peč, kmet, ki se je ukvarjal z mlečno proizvodnjo, preusmeril v ekološko sadjarstvo in postal eden največjih pridelovalcev jabolk sorte topaz v Sloveniji (Kovačič in sod., 1998).

Podobne akcije in projekti, ki so sledili, so potrdili uspešnost povezovanja družboslovnih in

tehnoloških pristopov in znanj pri prenosu tehnoloških dosežkov v kmetijsko pridelavo, čeprav tovrstni pristopi še vedno niso vsakdanja praksa v raziskovalnem in pedagoškem delu. Morda je glavni vzrok za to v dejstvu, da naloge tehnološkega člana v navezi znanost - tehnologija - kmetijska pridelava v Sloveniji dokaj uspešno opravlja kmetijska svetovalna služba, ki s svetovanjem in izobraževanjem kmetov skrbi za uvajanje sodobnih tehnoloških, okoljskih in ruralno-socioloških spoznanj v kmetijsko prakso. Pri tem so Kmetijski svetovalni službi pri Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije ustrezni raziskovalni podatki vsaj o tem, kaj kmetje od nje pričakujejo in kako ocenjujejo njeno delo, v pomembno oporo (Barbič, 1984a).

Kmetijskim svetovalcem pri svetovanju za uvajanje sodobnih načinov pridelave pomagajo predvsem podatki o konkretnih ravnanjih pridelovalcev kot tudi podatki o njihovem poznavanju znanstveno utemeljenih postopkov pridelave in rabe zaščitnih sredstev, kar spet zagotavljajo ustrezne raziskave, kakršna je bila na primer anketna raziskava o uporabi fitofarmaceutskih sredstev med ljubiteljskimi pridelovalci vrtin (Fišer, Milevoj, Černič Istenič, 2009).

Načrtovanje razvoja kmetijstva je sicer naloga državne kmetijske politike, kmetijsko svetovanje pa mora upoštevati konkretno stanje tako na kmečkem gospodarstvu kot v kmečkem gospodinjstvu. Kot primer optimalnih strokovnih podlag za kmetijsko svetovanje konkretni kmetiji kaže omeniti tipologijo kmečkih gospodarstev in (kmečkih) gospodinjstev za vsako stanovanjsko enoto v naselju Podjelje na robu Triglavskega narodnega parka ob njeni hkratni umestitvi v prostorsko strukturo naselja (Barbič, 1992a).

Povezovanju tehnoloških, agrarno-ekonomskih in ruralno socioloških znanj je bil na pobudo in v organizaciji Katedre za agrarno ekonomiko agronomskega oddelka Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani že v začetku 1990-ih let namenjen tudi Slovensko-britanski seminar na temo Ruralni razvoj in tržno gospodarstvo: družbeni in zasebni stroški in koristi (Barbič, 1990b).

Da je prenos znanja v kmetijsko pridelavo in prirejo še vedno aktualna raziskovalna tema, potrjuje leta 2012 končan ciljni raziskovalni projekt Izzivi in potrebe v prenosu znanja v kmetijsko prakso v Sloveniji (Črnič Istenič in sod., 2012). Avtorji v sintezi rezultatov ugotavljajo, »da je prenos znanja v kmetijsko prakso oviran zaradi slabe medsebojne povezanosti akterjev in celo izključevanja nekaterih izmed njih. Obstoječi sistem kaže podobo ločenih in samozadostnih podsistemov (npr. raziskovalnega, izobraževalnega in svetovalnega)« (Črnič Istenič in sod., 2012:109). Rešitev problema avtorji vidijo v izdelavi »celostne strategije prenosa znanja v kmetijsko prakso, v pripravo katere je treba vključiti akterje iz raziskovanja, izobraževanja, svetovanja, industrijske in kmetijske dejavnosti« (Črnič Istenič in sod., 2012:112). Čeprav je predlagan pristop primerna pot k vzpostavitvi celovitega sistema prenosa znanja v kmetijsko prakso, pa zaradi časovne odmaknjenosti njegove opredelitve in poznejše vzpostavitve, če se bo to v bližnji prihodnosti sploh zgodilo, kaže sproti izvajati čim več konkretnih akcij prenosa znanja v kmetijsko prakso ter s tem na eni strani prispevati k ozaveščanju politične, strokovne in izvajalske javnosti o pomenu in nujnosti sodelovanja, po drugi strani pa nabirati izkušnje za oblikovanje in utemeljevanje posameznih sestavin in korakov predlagane strategije.

Projekti celovitega razvoja podeželskih skupnosti

Sredi 1980-ih let se je v okviru Biotehnične fakultete Univerze v Ljubljani področje ruralno-socioloških raziskav in interdisciplinarnih akcij prenosa znanja v kmetijsko pridelavo razširilo na snovanje in izvajanje projektov celovitega razvoja podeželskih skupnosti. Prvi tovrstni projekt je bil Razvojni projekt »Trebne«, ki se je začel l. 1984 (Barbič, Kovačič, Rupena-Osolnik, 1991) in predstavlja le nekajletni zamik za akcijo Evropske skupnosti, v kateri je bilo v šestih državah te skupnosti v letih 1980-1983 opravljenih dvanajst konkretnih projektov integralnega ruralnega razvoja (integrated rural development projects) (Ulbricht, 1986). V okviru tega projekta sta bila opredeljena idejna zamisel in delovni model celovitega razvoja podeželske skupnosti ter izdelana shema aktivnosti v njegovem uresničevanju (Barbič, 1985b).

Načrtovanje celovitega razvoja določene podeželske skupnosti terja interdisciplinarni pristop, ki hkrati upošteva prostorske danosti, gospodarske dejavnosti in človeški kapital, razvojne zamisli, oblikovane ob upoštevanju vseh treh razvojnih podlag, pa morajo temeljiti na principih vzdržnosti s ciljem trajnega varovanja okolja, naravne in kulturne dediščine območja ter zagotavljanju kakovostnega življenja lokalnim prebivalcem. Vodilno vlogo v posameznih projektih celovitega razvoja sicer prevzame stroka, katere področje je predmet konkretne pobude lokalne skupnosti, vendar se je v praksi izkazalo, da so sodelujoči strokovnjaki (prostorski načrtovalci, (krajinski) arhitekti, (agrarni) ekonomisti, ruralni in prostorski sociologi in strokovnjaki drugih področij) običajno enakovredni partnerji, od katerih v posameznih fazah izvajanja projekta vsak lahko prevzame vodilno vlogo. Kot primer takšne prakse naj omenimo projekt Koncept dolgoročnega razvoja Spominskega parka Trebče, ki ga je v letih 1988/89 vodil arhitekt Peter Gabrijelčič (Barbič, Gabrijelčič in Tomšič-Lušin, 1990), ko pa je projekt v naslednji fazi prerasel v Raziskovalno-razvojni projekt »Celovit razvoj občine Šmarje pri Jelšah«, pa ga je vodila ruralna sociologinja Ana Barbič (Barbič, Gabrijelčič in Hribernik, 1991).

Na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani so bili v okviru družboslovnih predmetov (ruralna sociologija, razvoj podeželja, metodologija družboslovnega raziskovanja) tako na dodiplomskem kot na podiplomskem študiju v raziskovalno-razvojne projekte vključeni tudi študentje. Tako je pod mentorstvom A. Barbič (v prvem letu ob somentorstvu I. Marušiča) v letih 1995-1998 potekal projekt Regijski park Škocjanske jame, v katerem so sodelovali študentje dodiplomskega in podiplomskega študija krajinske arhitekture in kmetijstva-smer agronomija. Rezultati dela vsakoletnega študijskega leta so bili objavljeni v šestih zvezkih publikacije pod naslovom Regijski park Škocjanske jame ter javno predstavljeni domačinom kot tudi upravni in strokovni javnosti (Barbič, 1999; Barbič, 2005). Ta in številni drugi raziskovalni projekti, v katere so bili vključeni študentje Biotehniške fakultete, so prispevali k ozaveščanju študentov o pomenu socioloških znanj v spodbujanju razvoja kmetijstva in podeželskih skupnosti, kar posebej dokazuje uspešnost projekta Šmarje-Vrata v osrčje

slovenske Istre pod vodstvom diplomantov Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete in Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani. Pangea-Društvo za varovanje okolja Koper, ki je projekt spodbudilo, je skupaj s Krajevno skupnostjo Šmarje pri Kopru pritegnilo k sodelovanju strokovnjake različnih strok ter Mestno občino Koper ter v letih 2004-2005 v več delavnicah in raziskovalnih nalogah zagotovilo strokovne podlage in spodbudilo sodelovanje domačinov k snovanju in uresničevanju razvojnega projekta za naselje Šmarje in za vso krajevno skupnost. Projekt, ki je že prinesel vidne rezultate (Barbič, 2010a), še vedno poteka.

Glede na to, da je univerza prvenstveno usmerjena v pedagoško in temeljno raziskovalno delo, katerega rezultate sicer prenaša tudi v lokalno prakso, je njeno mednarodno sodelovanje usmerjeno predvsem v večje raziskovalne projekte kot so npr. okvirni programi EU. Ker pa tudi ti zahtevajo preverjanje teoretičnih konceptov v državnem/lokalnem okolju, so praviloma vezani na spodbuditev razvoja konkretne podeželske skupnosti in/ali posameznih (kmečkih) gospodinjstev v njihovem okviru. Tako je bil v Sloveniji empirični del v okviru projekta CEESA (Central and Eastern European Sustainable Agriculture) EU Petega programskega okvira (1999-2003) opravljen na območju načrtovanega Regijskega parka Trnovski gozd (Barbič, Udovč, Medved, 2001; Barbič, Udovč, Medved, 2004), zbrani ruralno-sociološki in agrarno-ekonomski podatki pa so bili uporabljeni tudi v enem diplomskem delu (Medved, 2001).

Mednarodno sodelovanje na področju razvojnih projektov podeželskih območij v Sloveniji je potekalo predvsem v povezovanju s sosednjimi državami. Med tovrstne projekte sodijo številni INTER-REG projekti, pa tudi tradicionalno sodelovanje med univerzami, kakršno že več desetletij gojita Univerza v Celovcu in Univerza v Ljubljani. V okviru tega sodelovanja je od 25. do 30. junija 1994 potekala v Atomskih toplicah mednarodna delavnica z naslovom Človek-

upravljanje-obstojen razvoj (Barbič in Wastl-Walter, 1995; Verbole, 1999), ki so se je poleg strokovnjakov obeh univerz in nekaj drugih strokovnjakov udeležili tudi mladi domačini in zadnji dan delavnice družno obiskali Železno Kaplo/Eisenkappel, kjer so se seznanili z uspešnim prestrukturiranjem nekdanj industrijskega kraja v sodobno območje podeželskega zdravstveno-rekreacijskega turizma. Hkrati pa se je izkazalo, da imajo Pišece, ki so bile na delavnici predstavljene kot primer podeželskega kraja, ki »umira«, lokalne razvojne potencialne tako v turističnem društvu kot v drugih lokalnih društvih in v osnovni šoli, na katerih je možno graditi razvoj kraja in okolice. Z aktivnostmi za izvedbo osrednje slovenske proslave ob 100-letnici izida prve knjige Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja je lokalno turistično društvo pričelo že v letu ali nekaj dalj pred omenjeno delavnico, proslavo pa uspešno izvedlo jeseni leta 1994 (Barbič, 1995). Skupina mladih Pišečanov in Pišečank pa se je pozneje vključila v državni program CRPOV (celosten razvoj podeželja in obnova vasi) in razvijala dejavnosti predvsem v smeri podeželskega turizma (Verbole, 1999).

S projekti celovitega razvoja podeželskih skupnosti in obnove vasi ali vsaj v njihovo zasnovo kot tudi v razvojnim projekti širših podeželskih območij se v Sloveniji poleg sodelavcev in študentov Biotehniške fakultete ljubljanske univerze ukvarjajo tudi nekatere druge fakultete oz. študijske smeri v njihovem okviru. Kot uspešen primer kaže omeniti podiplomski interdisciplinarni študij prostorskega planiranja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, v okviru katerega je bil izdelan projekt razvoja in obnove vasi Žetale (Prosen, Vrabič, 1990).

Omenjeni kot tudi številni drugi domači in mednarodni raziskovalni projekti tako v okviru Biotehniške fakultete kot drugih raziskovalnih in razvojnih ustanov in podjetij v svoje programe v vedno večjem številu vključujejo sociologe, predvsem s področij ruralne in prostorske sociologije.

3 RURALNA SOCIOLOGIJA V PEDAGOŠKEM PROCESU NA DODIPLOMSKEM IN PODIPLOMSKEM ŠTUDIJU

Naj najprej poudarim, da se ruralna sociologija kot študijski predmet (v študijskih programih se pojavlja pod različnimi imeni) v Sloveniji predava samo na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani in na Univerzi v Mariboru v okviru študija kmetijstva.

Hkrati z zasnovo raziskovalnega področja sociologije lokalnih skupnosti na Inštitutu za sociologijo in filozofijo je njegov nosilec Z. Mlinar pripravil program za poučevanje tega predmeta na 1960. leta ustanovljenem Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Študijski predmet, katerega nosilec je bil njegov avtor, je vključeval sociološke vidike mesta in podeželja ter lokalne samouprave. S prenosom osnovnega sociološkega študijskega programa na današnjo Fakulteto za družbene vede pa se je oblikovalo raziskovalno in pedagoško področje prostorske sociologije kot posebne sociološke discipline.

Na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani se prvi družboslovni predmeti z izjemo agrarne ekonomike, ki se je predavala že prej, pojavijo v študijskem letu 1966/67 (politična ekonomija) in v študijskem letu 1972/73 (sociologija, politologija, filozofija). Sociologija in politologija se v študijskem letu 1976/77 združita v predmet z naslovom Temelji sociologije in politologije. Sociološki del predmeta je v študijskih letih 1976/77 do 1979/80 na vseh osmih oddelkih Biotehniške fakultete predavala Maca Jogan, ki je že takrat »vsebinsko predmeta prilagajala potrebam študijskih usmeritev ter posvečala pozornost okoljskim problemom, deagrarizaciji vasi in drugim problemom podeželja ter posebnostim medgeneracijskih odnosov (vključno z problematiko razlik med spoloma) v podeželskem okolju« (Jogan, 2013). Z redno zaposlitvijo A. Barbič na Oddelku za agronomijo Biotehniške fakultete pa so bili zagotovljeni tudi formalni pogoji za razvijanje ruralne sociologije kot matične sociološke discipline na tej fakulteti z A. Barič kot njeno utemeljiteljico (Enciklopedija Slovenije, 2002:8). Ne glede na to, da sta bili sociologija in politologija formalno združeni v predmetni sklop Temelji sociologije in politologije vse do vključno študijskega leta 1985/86, sta bila v praksi oba predmeta ločena. V študijskem letu 1986/87 sta se na večini oddelkov Biotehniške fakultete formalno

še vedno združevala v predmetni sklop Sociologija in politologija, v študijskem letu 1989/90 pa sta bila oblikovana kot dva samostojna študijska predmeta. V tem študijskem letu sta se oba predmeta izvajala le še na oddelkih za agronomijo, veterino, živinorejo in živilsko tehnologijo, medtem ko sta Oddelek za gozdarstvo in Oddelek za lesarstvo ohranila samo predmet Sociologija. Tega je postopoma zamenjal predmet Ruralna sociologija in sicer najprej na Oddelku za gozdarstvo (v študijskem letu 1990/1991), v naslednjem študijskem letu pa tudi na Oddelku za agronomijo in Oddelku za zootehniko, v katerega se je preimenoval Oddelek za živinorejo. Na Oddelku za lesarstvo so ohranili predmet Sociologija do vključno študijskega leta 1991/1992.

Pod imenom Temelji sociologije se je sociologija v obsegu 30 ur v enem semestru predavala na vseh oddelkih Biotehniške fakultete tako na univerzitetnem kot na višjem in visokem strokovnem študiju vse do študijskega leta 1982/83, ko je bil obseg predmeta razdeljen na 15 ur predavanj in 15 ur seminarja, v katerem je vsak študent predstavil svoje seminarsko delo. Zaradi velikega števila študentov in posledično seminarjskih del se je na Oddelku za agronomijo Biotehniške fakultete letu 1982 kot asistent zaposlil Franc Hribernik, ki je delo asistenta opravljal do vključno študijskega leta 1992/1993, ko so nekateri oddelki Biotehniške fakultete (Oddelek za biologijo, Oddelek za lesarstvo, Oddelek za živilsko tehnologijo) opustili predmet Sociologija ali Ruralna sociologija. Hkrati pa se je obseg predmeta na univerzitetnem, višjem in visokem strokovnem študiju oddelkov za agronomijo, gozdarstvo in zootehniko povečal s 30 na 45 ur v izbranem semestru.

V okviru bolonjskih študijskih programov, ki se na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani izvajajo od študijskega leta 2007/08 dalje, so sociološki predmeti pod imeni: sociologija podeželja, sociologija gozdnih virov, socialni projekti v gozdarstvu (nosilka vseh je M. Černič Istenič) in razvoj podeželja (nosilec predmeta je L. Juvančič) uvrščeni med izbirne predmete. Njihov obseg od 30 do 40 ur je praviloma razdeljen na predavanja,

seminarske vaje in terensko delo. Posamezni predmeti se izvajajo na treh oddelkih Biotehniške fakultete in sicer: na Oddelku za agronomijo, na Oddelku za zootehniko in na Oddelku za gozdarstvo.

Poseben primer vključevanja družboslovnih/socioloških predmetov v študijske programe predstavlja študij krajinske arhitekture, od leta 1996 v okviru samostojnega oddelka Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Do študijskega leta 1992/93 se je na tem študiju poučeval predmet Temelji sociologije in politologije, po kratkem premoru pa od leta 1995/96 do leta 1998/99 predmet Urejanje podeželja, katerega izvajalca sta bila A. Barbič in J. Marušič. Hkrati pa se je na tem študiju občasno poučeval predmet Sociologija lokalnih skupnosti, od študijskega leta 1995/96 pa predmet Prostorska sociologija, katerega nosilec je bil najprej Zdravko Mlinar, od študijskega leta 2007/08 pa sta ga izvajala Pavel Gantar in Drago Kos. Na bolonjskem študijskem programu se ta predmet izvaja samo na drugi stopnji v okviru Magistrskega programa krajinska arhitektura z D. Kosom kot nosilcem predmeta.

Svojevrstno zgodbo predstavlja umeščanje predmeta (ruralna) sociologija v ustrezno katedro/inštitut kot organizacijsko enoto Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Že od vključevanja prvih družboslovnih predmetov v študijske programe Biotehniške fakultete je bila za njihovo izvajanje »odgovorna« Katedra za agrarno ekonomiko v okviru agronomskega oddelka, kjer se je, kot že omenjeno, 1. februarja 1980 zaposlila kot prva sociologinja s polnim delovnim časom A. Barbič. V študijskem letu 1983/84 je bila Katedra za agrarno ekonomiko preimenovana v Katedro za agrarno ekonomiko in družboslovje, deset let pozneje pa se je z razširitvijo števila strokovnih predmetov, katerih nosilci so bili povezani v tej katedri, ta poimenovala kot Inštitut za agrarno ekonomiko, znotraj katerega so bile organizirane katedre za posamezna študijska in raziskovalna področja, med njimi Katedra za pospeševanje razvoja kmetijstva in podeželja, v katero je bilo uvrščeno tudi področje ruralne sociologije. To se je v študijskem letu 1998/99 oblikovalo v samostojno Katedro za ruralno sociologijo, ki se je nekaj let pozneje (v študijskem letu 2001/02) spet povezalo

s področjem agrarne ekonomike in razvoja podeželja v Katedro za agrarno ekonomiko, ruralno sociologijo in razvoj podeželja. Ob reorganizaciji/združevanju kateder Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete po prehodu na bolonjski študij pa se je oblikovala programska pestra Katedra za agrometeorologijo, urejanje kmetijskega prostora ter ekonomiko in razvoj podeželja.

Tako podatki o uvajanju in izvajanju (ruralno) socioloških predmetov v okviru študijskih programov Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani kot podatki o vključevanju ruralne sociologije v ustrezno katedro/inštitut ter podatki o spreminjanju poimenovanja katedre/inštituta opozarjajo vsaj na dvoje: prvič, ruralni sociologiji se je v okviru študijskih programov in organizacijskih enot Biotehniške fakultete uspelo uveljaviti kot matično raziskovalno in izobraževalno področje, in drugič, obseg in status (obvezen/izbirni predmet) ruralno-socioloških predmetov v okviru študijskih programov posameznih študijskih usmeritev znotraj oddelkov Biotehniške fakultete sta bila v treh desetletjih v veliki meri odvisna od (ne)formalne moči vodstva fakultete, posameznih oddelkov, in/ali strokovnih skupin znotraj njih. Ruralno-sociološki predmeti bodo ustrezen obseg in status v okviru študija kmetijstva na Univerzi v Mariboru in Univerzi v Ljubljani dobili šele takrat, ko bo uvrščanje posameznih strokovnih področij in študijskih predmetov znotraj njih določeno z opredelitvijo želenih znanj diplomantov/diplomantk posameznih študijskih usmeritev.

Interes študentov Biotehniške fakultete za ruralno-sociološke vsebine poleg njihovega aktivnega sodelovanja v pripravi in predstavitvi seminarjev ter izvajanju študentskih raziskovalnih nalog, ki so občasno nadomestile seminarske izdelke, potrjuje tudi število diplomskih nalog, izdelanih pod mentorstvom vsakokratne nosilke predmeta Ruralna sociologija. Tako je bila A. Barbič v obdobju 1984-2001 mentorica šestindvajsetim diplomantom/diplomantkam na dodiplomskem študiju, od katerih je ena prejela Prešernovo nagrado Biotehniške fakultete, ena pa Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani. Hkrati sta bila pod njenim mentorstvom dosežena dva magisterija znanosti in v somentorstvu dva doktorata, od katerih je bil eden opravljen na Univerzi v

Wageningnu na Nizozemskem. Pod mentorstvom M. Černič Istenič pa je bilo v obdobju 2004-2012 izdelanih osemnajst diplomskih nalog na univerzitetnem študiju, tri diplomska dela na visokem strokovnem študiju ter eno magistrsko delo. M. Černič Istenič pa je bila v tem obdobju tudi mentorica eni diplomantki na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in somentorica dvema doktorandkama na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Na Višji agronomski šoli Maribor se je ruralna sociologija začela predavati v šolskem letu 1970/1971. Kot prvi predavatelj predmeta Sociologija vasi je Zdravko Mlinar pripravil tudi prvo študijsko gradivo za študente pod naslovom Uvod v ruralno sociologijo (Mlinar, 1971c). Kot predavatelj mu je sledil Franci Pivec. Predmet se je predaval v prvem semestru v obsegu 60 ur vse do šolskega leta 1985/86, ko je bil njegov obseg prepolovljen. Od takrat do šolskega leta 1994/1995 je predmet predavala višja predavateljica Majda Japelj, diplomirana sociologinja. Na magistrskem študiju pred bolonjskim programom je bil v študijskem modulu Pravno-institucionalne oblike upravljanja v kmetijstvu v 2. letnik vključen

predmet Kmetijska politika in ruralna sociologija, ki sta ga poučevala Emil Erjavec z Biotehnične fakultete Univerze v Ljubljani in Stefan Vogel s Kmetijske univerze na Dunaju (Universität für Bodenkultur Wien). Slednjega je kot predavateljica v študijskem letu 2010/2011 zamenjala Andreja Borec, redno zaposlena na Fakulteti za kmetijstvo in biosistemske vede Univerze v Mariboru (tako se je leta 2008 poimenovala Fakulteta za kmetijstvo Univerze v Mariboru, ki je med letoma 1992 in 1994 nosila ime Visoka kmetijska šola Univerze v Mariboru, pred tem pa Višja agronomska šola Maribor). Od šolskega leta 2006/2007 (bolonjski program) se predava predmet Sociologija podeželja in sicer na prvi stopnji strokovnega študija v obsegu 30 ur predavanj in vaj ter 35 ur individualnega dela študenta, ter na 2. stopnji (magistrski študij) v okviru Podiplomskega študijskega programa Agrarna ekonomika v obsegu 60 ur predavanj in vaj ter 60 ur individualnega dela študenta. Nosilka in izvajalka obeh programov je Đurđica Žutinić z Agronomske fakultete Univerze v Zagrebu. V programih univerzitetnega bolonjskega študija ni nobenega ruralno-sociološkega predmeta.

4 CELOVIT PRISTOP K NAČRTOVANJU VZDRŽNEGA RAZVOJA PODEŽELSKIH SKUPNOSTI IN NEKAJ PREDLOGOV ZA NJEGOVO UVELJAVITEV²

Želja po nenehnem izboljševanju kakovosti življenja je osnovni motiv človekovega delovanja tako na individualni kot na družbeni ravni. Pri tem kakovosti življenja sodobne razvite in demokratične družbe ne opredeljujejo zgolj s količinskim večanjem dobrin, temveč v vse večji meri z njihovo dostopnostjo, zdravstveno neoporečnostjo, varnostjo, daljšim trajanjem in vzdržno rabo, pa tudi s kakovostnimi odnosi med ljudmi (sodelovanje, medsebojno spoštovanje, medsebojna pomoč) in družbenimi skupinami (demokratičnost, enakopravnost, miroljubnost). V prizadevanjih za višjo kakovost življenja so prebivalcem podeželja in njihovim lokalnim skupnostim lahko v veliko pomoč ugotovitve in predlogi znanstvenikov različnih strok, ki se

ukvarjajo s preučevanjem podeželja. V nadaljevanju omenjam zgolj nekaj znanih, pomeni, že večkrat opisanih in predstavljenih dejstev in predlogov, ki pa so bili pogosto spregledani ali vsaj ne dovolj upoštevani v načrtovanju in izvajanju konkretnih razvojnih projektov posameznih podeželskih skupnosti ali širših podeželskih območij.

Celovito načrtovanje na vseh ravneh družbene organiziranosti (lokalna skupnost, regija/pokrajina, država, meddržavne skupnosti) terja usklajevanje varovanja okolja in ohranjanja naravne in kulturne dediščine ter gospodarskega in socialnega razvoja (slika 1).

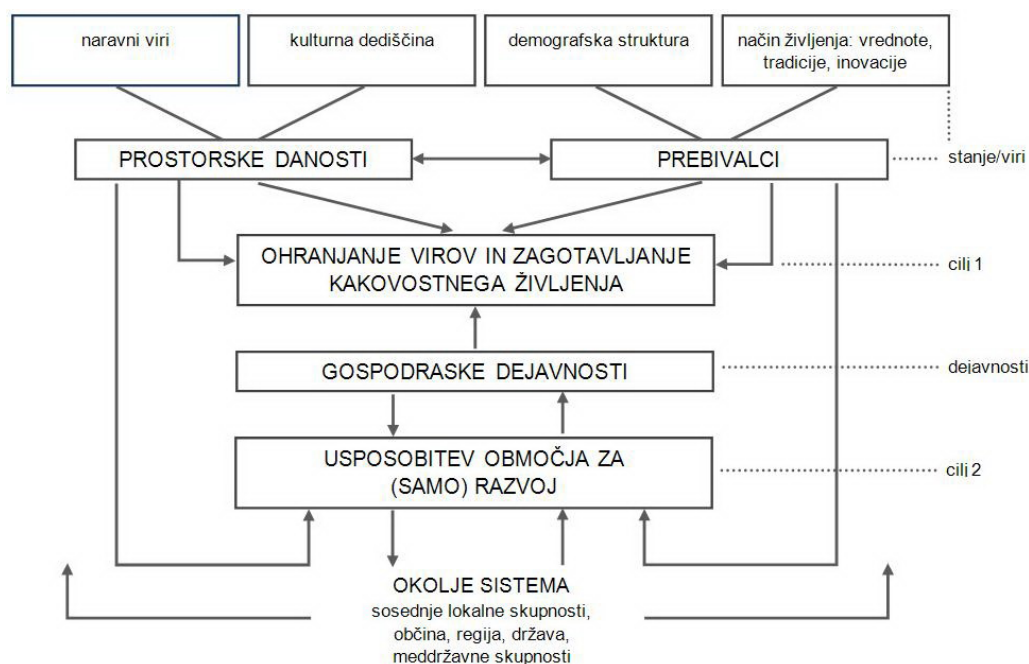
² Manjši del tega besedila je povzet in predelan po že objavljenem prispevku (Barbič, A. (2010b).

Slika 1: Usklajevanje okoljskega/prostorskega, socialnega in gospodarskega razvoja (Barbič, 2005:19)

Vsak od treh podsistemov (okolje/prostor, družba, gospodarstvo) deluje sicer po lastnih zakonitostih, hkrati pa so soodvisni. Torej razvoj posameznega podsistema ne sme ogroziti razvoja drugih dveh, temveč ju mora podpirati in prispevati k njuni vzdržnosti.

Usklajevanje prostorskih, okoljskih in naravnih danosti ter potreb in želja ljudi (posameznikov, lokalnih skupnosti, države) na eni strani zagotavlja optimalno reševanje težav in konfliktov, na drugi strani pa spodbuja oblikovanje takšnih gospodarskih proizvodov, ko bodo zagotavljali vzdržno rabo razpoložljivih virov in kakovostno življenje ljudem.

Slika 2: Model celovitega pristopa k razvojnemu projektu (Barbič, 1997:24)

Razpoložljiv prostor, tako njegov obseg kot viri, je omejena danost, ki je podlaga za bivanje in delovanja prebivalcev konkretnega območja. Zato je pri vsakem načrtovanju nujno izhajati iz prostorskih razmer (naravnih virov) in potencialov

prebivalstva (človeških virov) za vzdržen gospodarski razvoj, ki bo zagotavljal tako ohranjanje virov kot kakovostno življenje ljudi (slika 2).

Slovensko podeželje, vsaj njegov pretežni del, je razmeroma dobro opremljeno s prometno in komunalno infrastrukturo ter s storitvenimi dejavnostmi, nakupovalna središča pa so večini prebivalcev dostopna v krajih zaposlitve. Zaradi številnih dnevni delovnih migracij s podeželja v mesta se zmanjšujejo razlike v življenjskem slogu in sistemu vrednot med podeželskim in kmečkim prebivalstvom, hkrati pa se kljub lokalnim prizadevanjem izgublja identiteta slovenskega podeželja. Poleg nenadzorovane pozidave kmetijskih zemljišč (Prosen, 2008; 2009; Matjašec, 2013) sta ogroženi naravna in kulturna dediščina in s tem lokalni razvojni potenciali, vključno z zmanjševanjem obsega kmetijskih zemljišč in števila prebivalcev, ki so se pripravljene ukvarjati s pridelavo živeža za trg.

Prebivalci slovenskega podeželja, tako kmetje kot prebivalci drugih poklicev ali statusov (upokojenci, šolajoča se mladina, brezposelni, osebe s posebnimi potrebami) ne potrebujejo (samo)pomilovanja, ki izvira predvsem iz primerjav glede dostopnosti delovnih mest in storitev v mestu in na podeželju, ter že tradicionalno vzvišenega odnosa meščanov do podeželanov, ki se kaže v slabšalnem pomenu besed kmet, kmečki, vaški, ruralni. V zadnjem času se je beseda ruralno pojavila celo v slabšalnem opredeljevanju slovenske prestolnice kot ruralnega mesta.

Za spodbudo razvoja (slovenskega) kmetijstva in podeželskih skupnosti na osnovi domačih in mednarodnih izkušenj naj izpostavim naslednje predloge:

Tekmovanja z mesti nadomestiti s sodelovanjem. Kmetje zagotavljajo meščanom vsaj delno oskrbo s kakovostnim živežem in najkrajšo pot od njive do mize. Hkrati omogočajo mestnemu prebivalstvu kakovostno preživljanje prostega časa, kot so izleti v naravo, pohodništvo, tek, kolesarjenje in nabiralništvo, zagotavljajo gostinske in počitniške storitve (kmetije odprtih vrat, kmečki turizem, gostinski lokali) ter omogočajo spoznavanje/doživljanje naravne in kulturne dediščine slovenskega podeželja (turistične, etnološke, kulturne prireditve na podeželju). Hkrati pa obiskovalci iz mest zagotavljajo prebivalcem podeželja vsaj del potrebnega dohodka od prodaje živeža, gostinskih

in turističnih storitev ter športnih, rekreacijskih in kulturnih prireditev. Seveda pa je temelj za uspešno sodelovanje meščanov in prebivalcev podeželja medsebojno spoštovanje. To pomeni, da meščani spoštujejo delo kmečkega prebivalstva (se držijo uhojenih poti, ne pobirajo pridelkov in plodov v zasebni lasti) ter naravno in kulturno dediščino podeželja, lastniki zemljišč pa ne omejujejo ali celo s postavljanjem preprek ne zapirajo uhojenih sprehajalnih in pohodniških poti, saj se zavedajo, da so jim zemljišča dana zgolj v rabo in upravljanje, ne pa v absolutno lastnino, hkrati pa se zavedajo, da mestni obiskovalci njim in drugim prebivalcem podeželja zagotavljajo proizvode in storitve, nepogrešljive za njihovo kakovostno življenje.

Ne čakati na pomoč od zunaj temveč se opreti na lastne moči in lokalne vire. Že v 16. stoletju je v Franciji pri opisu kmetov veljalo, da so kmetje »prekanjeni« in da je »v vsakem kmetu nekaj trgovca« (Zenon Davis, 2009:209). Politika kmetijskih nadomestil EU in držav članic pa je s tem, da finančnih podpor kmetijstvu ni vezala na pridelavo, temveč zgolj na obdelavo kmetijskih površin, ustvarjalnost kmečkega prebivalstva v zagotavljanju primerne dohodka precej zatrla. Očitno poskuša EU s ponovno navezavo finančnih podpor kmetijstvu na pridelke to »napako« popraviti, saj se zaveda, da bo prehod od pasivnega sprejemanja nadomestil k aktivnemu ustvarjanju dohodka potreboval nekaj časa. Upati je le, da ustvarjalno razmišljanje kmečkega in podeželskega prebivalstva drugih poklicev v Sloveniji še ni povsem zamrlo in ga bo mogoče ob podpori sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij, ki so razširjene tudi na slovenskem podeželju (Mlinar, 2008b), ter ob primerni državni politiki in ustreznih finančnih podpori hitro obnoviti.

Ustvarjanje novih proizvodov v kmetijstvu in na podeželju ter odpiranje novih delovnih mest. Ustvarjalno razmišljanje kmečkega/podeželskega prebivalstva v kmetijski pridelavi in predelavi, razširitev pestrosti organske/ekološke pridelave ter obogatitev turistično-rekreacijske ponudbe na podeželju bo ponudilo nova delovna mesta ali priložnost za dopolnilno delo kmečkim/podeželskim prebivalcem, predvsem tistim, ki so ali še bodo izgubili delo zaradi gospodarske krize. Pričakovati pa je, da bo ustvarjalni duh pritegnil na podeželje tudi

strokovnjake sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij kot optimistično napoveduje Mlinar (2008b). Kot na področju novih tehnologij (Tyrangiel, 2012) je tudi za razvoj kmetijstva in podeželja bistvenega pomena inovativnost ne le v oblikovanju povsem novih gospodarskih proizvodov, temveč tudi, morda celo predvsem v (po)iskanju najboljših rešitev konkretnih težav. Pri tem gre pomembna vloga povezovanju predvsem s sosednjimi državami in EU kot povezovalki evropskih držav in različnih družbenih skupin. Takšna usmeritev bo prispevala k odpiranju navzven, izpostavljanje mednarodni konkurenci pa neprestano izboljševanje ponudbe. Ker pa je vsako oblikovanje in uvajanje nove ponudbe povezano z večjim ali manjšim tveganjem, je hkrati z oblikovanjem novega gospodarskega proizvoda ali že pred tem treba vsaj okvirno spoznati interes zanj v smislu povpraševanja/ prodaje. Hkrati pa kaže upoštevati že mnogokrat potrjeno ugotovitev, da lahko dobra ponudba samodejno ustvarja povpraševanje. Tako neuspeh kot uspeh uvajanja novega gospodarskega proizvoda pa utrjuje spoznanje, da brez tveganja ni razvoja.

Povezovanje pridelovalcev in sodelovanje s potrošniki. Povezovanje kmetov v okviru kmetijskih zadrug ima v Sloveniji več kot 130-letno tradicijo (Ocepek, 1983). Zadruga so se v času spreminjale tako v organizaciji kot vsebini dela, temeljna naloga združništva kot podpornika kmetov kot pridelovalcev živeža (oskrba s sredstvi za pridelavo) in odkupovalcev njihovih proizvodov pa se je ohranila. Medtem ko sodobni večji pridelovalci v večini primerov sami tržijo svoje pridelke, ostajajo kmetijske zadruga življenjskega pomena za manjša kmetijska gospodarstva, čeprav je tudi med njimi vedno več takih, zlasti med pridelovalci organskih vrtin, ki formalno povezovanje v kmetijski zadruzi dopolnjujejo/nadomeščajo z neposrednimi stiki s potrošniki (tedensko dostavljanje zaboječkov svojih pridelkov, neposredna prodaja na tržnici ali na domačem dvorišču). Seveda pa sodobne zadruga,

ki jih Božič (2013) imenuje kar zadruga za 21. stoletje, lahko igrajo pomembno vlogo tudi pri posredovanju kmetijskih pridelkov in proizvodov med manjšimi pridelovalci in večjimi porabniki kot so vrtci, šole in bolnišnice.

Spodbuditi obveščanje, izobraževanje in ozaveščanje o ciljih, strategijah in vsebinah vzdržnega razvoja. Obveščenost in znanje sta osnovni pogoj za ustvarjalno sodelovanje državljanov v procesih odločanja o vzdržni rabi prostora ter ustreznih programih/projektih gospodarskega in socialnega razvoja podeželskih skupnosti. Na področjih obveščanja in ozaveščanja se je v Sloveniji v zadnjem času pojavilo kar nekaj poljudno-strokovnih prispevkov (na primer: Prosen, 2008, 2009; Plut, 2010; Ravbar, 2010) in glasil okoljevarstvenih društev (na primer: Glasilo Društva Pangea, 2007). Pojavljajo pa se tudi obsežnejša poljudno-strokovna besedila, namenjena širitvi znanja na ustreznem področju (na primer: Simoneti, Zavodnik Lamovšek, 2009), in posveti, na katerih strokovnjaki poljudno opozarjajo na razvojne priložnosti konkretnega območja ob hkratnem zagotavljanju trajnosti virov in dediščine (Ohranitev kraške krajine..., 2008). Medtem ko je obveščanje predvsem domena medijev, pa morata biti izobraževanje in ozaveščanje za ustvarjalno sodelovanje državljanov v procesih odločanja in v vsakdanjem delovanju sestavina rednega izobraževanja (učni programi) kot tudi izobraževanja odraslih (seminarji, tečaji). Na področju obveščanja in spodbujanja sodelovanja ter medsebojne pomoči med posameznimi organizacijami, ki sodelujejo pri razvoju podeželja, kaže omeniti slovensko Mrežo za podeželje (www.mko.gov.si; 21.04.2013), ki deluje v okviru Ministrstva za kmetijstvo in okolje, ter na Društvo za razvoj slovenskega podeželja LAS (lokalne akcijske skupine) (www.prc.si; 21.04.2013). Tako mreža kot društvo izpostavljata spodbujanje sodelovanja in medsebojno pomoč med posamezniki in organizacijami na podeželju preko dopolnjujočih se ciljev svojega delovanja.

5 SKLEP

Povezovanje družboslovnih in tehnoloških znanj je nujno tako na področju prenosa kmetijskih tehnologij v kmetijsko pridelavo kot na področju

načrtovanja in izvajanja projektov razvoja podeželskih skupnosti. Sociologija, predvsem ruralna in prostorska, namreč v obeh primerih

izpostavlja človeka kot pridelovalca živeža in kot prebivalca podeželske skupnosti, ter nujnost njegovega upoštevanja kot deležnika in aktivnega sodelavca v razvojnem načrtovanju.

Interdisciplinarnost oziroma interdisciplinarno sodelovanje v Sloveniji sicer ni neznanca, le v praksi je vse preveč primerov, ko so bodisi kmetijski strokovnjaki (agronomi, zootehniki) bodisi prostorski načrtovalci (urbanisti, arhitekti, krajinski arhitekti) prepričani, da poznajo znanja, potrebe in želje ljudi, ki kmetujejo, se ukvarjajo s

kakšno drugo gospodarsko dejavnostjo na podeželju ali tam zgolj živijo. Toda samo »zdrava pamet« posameznih skupin strokovnjakov, čeprav z osnovnim poznavanjem drugih področij, je za strokovno optimalno načrtovanje premalo. Zadošča le za to, da se strokovnjaki določene stroke pri načrtovanju razvoja na svojem področju zavedajo, katere stroke oz. strokovnjake morajo povabiti k sodelovanju v načrtovanju optimalne rabe prostora tako na področju kmetijstva kot drugih posegov v prostor s ciljem celovitega in vzdržnega razvoja podeželskih skupnosti.

6 LITERATURA

- Barbič, A. (1984a). Kakšna je in kakšna naj bi bila po mnenju kmetov pospeševalna služba. *Sodobno kmetijstvo*, 17 (7-8):292-295.
- Barbič, A. in sod. (1984b). Mešane kmetije da ali ne? *Teorija in praksa*, 21 (1-2):23-43.
- Barbič, A. in sod. (1984c). Seoske žene zaposlene izvan gospodarstva. *Sociologija sela*, 22 (83-86): 61-71.
- Barbič, A. in sod. (1984d). Women Pluri-active Outside the Farm in the Socialist Republic of Slovenia, v: Barbič, A. in sod. (Ur.). *Technical Consultation on Women and Pluriactivity. Consultation Technique sur les Femmes at la Pluriactivite, FAO European Commission for Agriculture, 13-17 June 1983, Ljubljana, Yugoslavia.*
- Barbič, A. (1985a). Ali delo zagotavlja kmetičam enakopravnost v družbi? *Teorija in praksa*, 22 (10): 1244-1254.
- Barbič, Ana (1985b). Women's Issues in Rural Community. Fifth International Seminar on International Research on Rural Communities. Vienna Centre and European Society for Rural Sociology, Hungary, 14.-19.9.1985, v: Thorniley D. (ed.). *The Economics and Sociology of Rural Communities: East-West Perspective*. Avebury, 1987.
- Barbič, A. in sod. (1987). *Sodobna tehnologija pridelovanja poljščin*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (raziskovalno poročilo).
- Barbič, A. in Tomšič, J. (1987). *Dopolnilne dejavnosti na kmetijah*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (raziskovalno poročilo).
- Barbič, A. (1988). Farm Women in Decision-making Processes: Yugoslav Experience. *Sociologia Ruralis*, 28 (4):293-299. DOI: /10.1111/j.1467-9523.1988.tb00346.x
- Barbič, A. (1989). Možnosti mladih kmetov, da si ustvarijo družino. *Sodobno kmetijstvo*, 20 (3):113-118.
- Barbič, A.; Gabrijelčič, P. in Tomšič-Lušin, J. (1990). Naravni viri in kulturna dediščina kot temelj razvoja podeželja. *IB-revija za planiranje*, 24 (1/2):18-30.
- Barbič, A. (1990a). *Kmetov vsakdan*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Barbič, A. (Ur.) (1990b). *Ruralni razvoj in tržno gospodarstvo: družbeni in zasebni stroški in koristi. Rural development and market economy: social and private costs and benefits. Slovensko-britanski seminar, 29.5.-2.6.1990. Terme Čatež, Slovenija, Jugoslavija*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (poročilo o seminarju).
- Barbič, A.; Gabrijelčič, P. in Hribernik, F. (1991). *Raziskovalno-razvojni projekt »Celovit razvoj občine Šmarje pri Jelšah«*. Ljubljana: Družba za razvoj podeželja, d.o.o. (raziskovalno poročilo).
- Barbič, A., Kovačič, M.; Rupena-Osolnik, M. (1991). Razvojni projekt »Trebneje«, v: Barbič, A. (Ur.). *Prihodnost slovenskega podeželja*. Novo mesto: Dolenjska založba.
- Barbič, A. (1992). Socialna tipologija (kmečkih) gospodinjstev kot sestavina strokovnih osnov prostorskega in gospodarskega načrtovanja razvoja podeželja. *Urbani izziv*, 3 (21/22):40-45.
- Barbič, A. (1993a). *Kmečka družina - socialna sestavina družinske kmetije*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (raziskovalno poročilo).
- Barbič, A. (1993b). *(Samo)obnavljanje kmečkega sloja v Sloveniji: stanje in možnosti*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (raziskovalno poročilo).

- Barbič, A. (1993c). Kakovost življenja prebivalcev gorskega sveta in razvojne možnosti. Primer Triglavskega narodnega parka. *Anthropos*, 36 (102):168-181
- Barbič, A. in D. Wastl-Walter. (Ur.) (1995). Sustainable Development of Rural Areas: From Global Problems to Local Solutions. *Klagenfurter Geographische Schritten*. Heft 13, Institut für Geographik der Universität Klagenfurt.
- Barbič, A. (1995b). Lokalne pobude za kulturni dogodek na državni ravni. *Rast*, 6 (5-6):437-451.
- Barbič, A. (1997). *Dediščina Krasa kot dejavnik lokalnega razvoja. Program animacijske delavnice*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
- Barbič, A. (1999). The Economic Product of Regional Park Škocjanske Caves, Slovenia. The development potentials of a naturally and socially fragile locality. *Sociologija sela*, 37 (4):365-386.
- Barbič, A. (2000a). Tipi kmečkih družin v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo*, 33 (2):62-68.
- Barbič, A. (2000b). Farm women and farming family in transition. Scientific convention with international participation "Challenges to the Croatian Agriculture at the Verge of the 21st century«. 8th - 11th November, 2000. Poreč, Croatia, v: Hrvatsko agro-ekonomsko društvo (2000). *Zbornik plenarnih izlaganja i sažetaka / Plenary papers and abstract book "Challenges to the Croatian Agriculture at the Verge of the 21st Century*.
- Barbič, A. (2001). Farm women and farm families in transition: the case of Slovenia. Referat na mednarodni konferenci "The New Challenge of Womens' Role in Rural Europe". *Proceedings of an International Conference, Nicosia, Cyprus, 4-6 October 2001*.
- Barbič, A.; Udovč, A. in Medved, A. (2001). Sustainable agriculture in protected areas - planned Regional park Trnovski gozd, Slovenia, v: Zellei, A.; Gordon, M. in Lowe, P. (Ur.). *Description of Agri-environmental policy in Central and Eastern Euroean countries. Project under EU 5th Framework programme. Contract no. QLKS-0-1999-01 611*. Newcastle: 179-224.
- Barbič, A.; Udovč, A.; Medved, A. (2004). Protection of the Environment and Biodiversity for Sustainable Future of Rural Areas: The Case of Planned Regional Park Trnovski Gozd, Slovenia. *Sociologija sela*, 42 (3/4): 277-307.
- Barbič, A. (2005). *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: Fakulteta za družben vede.
- Barbič, A. (2010a). Ali zapostavljeno podeželje Mestne občine Koper prevzema odgovornost za svoj lasten razvoj? *Teorija in praksa*, 47 (2-3):550-563.
- Barbič, A. (2010b). Slovensko podeželje danes za jutri, v: Zavodnik Lamovšek, A.; Fikfak, A.; Barbič, A. (Ur.). *Podeželje na preizkušnji*. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: Geodetski inštitut Slovenije.
- Božič, K. (2013). Zadruga za 21. Stoletje. Za dobro skupnosti. *Objektiv*. Sobotna priloga časnika Dnevnik. Ljubljana, 5.1.2013:6-7.
- Černič Istenič, M. (2002). *Predlog nacionalnega načrta za vključevanje žensk v razvoj podeželja*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
- Černič Istenič, M. (2003). Potential of farm women in Slovenia for rural development, v: Ilak Perušič, A.S. (Ur.). *Perspektive žena u obiteljskoj poljoprivedi i ruralnom razvoju*. Zagreb: Institut za poljoprivredu i turizam.
- Černič Istenič, M. (2006). Farm Women Potentials for Rural Development, v: Chimonidou, Dora (ed.). *Women in Sustainable Rural Development. Proceedings of The European Conference on Women and Sustainable Rural development in Europe. Nicosia, Cyprus, 7-10 June, 2004*.
- Černič Istenič, M. (2007). Attitudes towards gender roles and gender role behaviour among urban, rural and farm population in Slovenia. *Journal of Comparative Family Studies*, 37 (3):477-496.
- Černič Istenič, M. in Kveder, A. (2008). Urban-rural life settings as the explanatory factor of differences in fertility behaviour in Slovenia. *Informatica*, 32 (2):111-122.
- Černič Istenič, M.; Udovč, A.; Knežević Hočevar, D.; Kapun, S. (2012). *Zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta (šifra projekta V4-1061). Izzivi in potrebe v prenosu znanja v kmetijsko prakso v Sloveniji*. Ljubljana, 27.11.2012 (raziskovalno poročilo).
- Enciklopedija Slovenije*. (1993). Sedmi zvezek:190. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije*. (2002). Dodatek A-Ž:8. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fišer, S., Milevoj, L., Černič Istenič, M. (2009). Uporaba fitofarmaceutskih sredstev pri ljubiteljskem pridelovanju vrtnin = The use of plant protection products in the amateur gardening. v: Maček, J. (Ur.). *Zbornik predavanj in referatov 9. slovenskega posvetovanja o varstvu rastlin, Nova Gorica, 4.-5. marec 2009*. Ljubljana: Društvo za varstvo rastlin Slovenije.

- Glasiło društva Pangea (2007). (Več avtorskih prispevkov). Pangea-društvo za varovanje okolja Koper, 2 (1).
- Golob, M. (1967). Oblici uzajamne suradnje u selu. *Sociologija sela*, 5 (15):13-30.
- Golob, M. (1976). *Klandestine grupe ruralne provincie*. Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani (raziskovalno poročilo).
- Golob, M. (1978). *Klandestine grupe ruralne provincie II*. Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani (raziskovalno poročilo).
- Golob, M. (1982). Neka sociološka gledišta u nasljedjivanju na seljačkim gospodarstvima. *Sociologija sela*, 20 (75/76):45-52.
- Hribernik, F. (1993). *Tradicije kot element (dez)integracije na vasi: družbena mobilnost kmetov skozi prizmo izobraževalnega sistema*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- Jogan, M. (2013). Razgovor z A. Barbič na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ljubljana: 26.3.
- Kerry, J. (2013). Pogumna ustvarjalnost in vodenje. *Delo*, 8.3.2013:5.
- Klemenčič, V. (1960). Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij. *Geografski vestnik*. 32:110-130.
- Knežević Hočevar, D. in Črnič Istenič, M. (2010). *Dom in delo na kmetijah. Raziskava odnosov med generacijami in spoloma*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Kokole, V. (1976). Prispevek k identifikaciji ruralno-urbanega kontinuuma. *Geografski vestnik*, 48:93-105.
- Kovačič, M. in sod. (1998). *Program razvoja kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti v Krajevni skupnosti Mirna peč*. Ljubljana: Center za razvoj podeželja in kmetijstva in Rastlinjaki Schwarzmann d.o.o. (zaključno poročilo).
- Kozina, J. (2013). *Življenjsko okolje prebivalcev z ustvarjalnim poklicem v Sloveniji*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).
- Krašovec, S. (1965). K splošnemu vprašanju kmeta-delavca. *Ekonomski zbornik*, 9 (7): 3-60.
- Krašovec, S. (1974). K splošnemu vprašanju kmeta-delavca. *Ekonomski revija*, 25 (2/3):143-157.
- Levstik, J. (1964). *Ekonomski in družbeni problematika polproletarca v SR Sloveniji*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta (raziskovalno poročilo).
- Matjašec, D., (2013) v: Kralj, M. Intervju z Darjo Matjašec. *Objektiv. Sobotna priloga Dnevnika*. Ljubljana: 6.4.2013:9-10.
- Medved, A. (2001). *Kmetijstvo in varovanje okolja v Regijskem parku Trnovski gozd*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (diplomsko delo).
- Mlinar, Z. (1965). Formalna grupna participacija u selu. *Sociologija sela*, 3 (7/8):89-100.
- Mlinar, Z. (1966). Kje se zaustavlja pobuda in kritika? *Teorija in praksa*, 3 (11):1514-1528.
- Mlinar, Z. (1969). Vas v procesih družbene integracije in vloga komune. *Anthropos*, 12 (1/2):131-141.
- Mlinar, Z. (1970). Sociologija, agrarna politika in razvoj podeželja. *Teorija in praksa*, 7 (6/7):909-913.
- Mlinar, Z. (1971a). Majhna in razdrobljena posest, v: Toš, Niko (Ur.). *Slovensko javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Mlinar, Z. (1971b). Promet z zemljišči in modernizacija kmetijstva, v: Toš, N. (Ur.). *Slovensko javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Mlinar, Z. (1971c). *Uvod v ruralno sociologijo*. Maribor: Višja agronomska šola (študijsko gradivo).
- Mlinar, Z. (1973). *Sociologija lokalnih skupnosti*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede (študijsko gradivo).
- Mlinar, Z. (1978). Krajevna skupnost in urbanistično planiranje. *Teorija in praksa*, 15 (11/12):1281-1298.
- Mlinar, Z. (1986). *Protislovja družbenega razvoja*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Mlinar, Z. (1990). Prostor in sociologija. *Družboslovne razprave*, 7 (10):3-12.
- Mlinar, Z. (2005). Začetki sociologije lokalnih skupnosti v Sloveniji in sodelovanje z ameriškimi družboslovci. *Glasnik S.E.D.*, 45 (4):40-44.
- Mlinar, Z. (2008a). *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi. Knj. 1, Prostorsko-časovna organizacija bivanja: raziskovanja na Koprskem in v svetu*. 1. natis. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Mlinar, Z. (2008b). Informatizacija, upravljanje in inovativnost v vsakdanjem življenjskem okolju. *Teorija in praksa*, 14 (1-2), 5-27.

- Mlinar, Z. (2011). *Z inovativnim nadgrajevanjem tradicije vstopajo v svet: sociološka razprava*. Ljubljana: Pegaz 2 International (Zbirka Knjižnica Žirovskega občasnika, zv.15).
- Mlinar, Z. (2012). *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi. Knj.2, (Zbirka 2, Globalizacija bogati in/ali ogroža? 1. natis*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Ocepek, R. (Ur.) (1983). *Slovensko kmetijsko združenstvo*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
- OECD (1994). *Creating rural indicators for shaping territorial policy*. Paris: Publication service OECD.
- Ohranitev kraške krajine kot razvojna priložnost Krasa (2008). Zbornik referatov in razprav (Ur.) (Zelnik, D.). Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.
- Plut, D. (2010). Na civilizacijskem razvojnem razpotju. Dvig blaginje brez rasti? *Delo, Sobotna priloga*. Ljubljana: 6.2.2010:12-13.
- Prosen, A.; Vrabič, I. (1990). Razvoj in prenova vasi Žetale, v: Fikfak, A.; Zavodnik Lamovšek, A.; Globočnik, T. (ur.). *Mladinski raziskovalni tabor Mladi Halozam, Haloze 90: delavnica je potekala od 25.6. do 30.6.1990 v Žetalah: poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo; Ravne na Koroškem: Novna, Studio podeželja.
- Prosen, A. (2008). Nasilna urbanizacija slovenskega podeželja. *Delo, Sobotna priloga*. Ljubljana: 12.1.2008:22-23.
- Prosen, A. (2009). Utopija ali realnost: Varovanje kmetijskih zemljišč. *Delo, Sobotna priloga*. Ljubljana: 25.7.2010:32-33.
- Ravbar, M. (1992). *Suburbanizacija v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).
- Ravbar, M. (1997). Slovene cities and suburbs in transformation=Slovenska mesta in predmestja v preobrazbi. *Geografski zbornik*, (37):84.
- Ravbar, M. in Razpotnik Visković, N. (2010). Pomen večnamenske vloge kmetijstva v preobrazbi podeželja, v: Zavodnik Lamovšek, A.; Fikfak, A. in Barbič, A. (Ur.). *Podeželje na preizkušnji*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.
- Ravbar, M. (2010). Sodobna urbanizacija in izgubljanje kmetijskih zemljišč. Tudi naselja bi se morala razvijati trajnostno. *Delo, FT*. Ljubljana: 15.2.2010:8.
- Rus, A. in Rupena-Osolnik, M. (2001). Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja, v: Barbič, A. (Ur.). *Prihodnost slovenskega podeželja*. Novo mesto: Dolenjska založba.
- Simoneti, M.; Zavodnik Lamovšek, A. (2009). *Prostor za vsakdanjo rabo*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor.
- Tajnšek, T.; Barbič, A. in Kocjan Ačko, D. (1988). *Prenos sodobnih dosežkov kmetijskih znanosti s področja rastlinske proizvodnje v kmetijsko pridelavo*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (raziskovalno poročilo).
- Tomšič Lušin, J. (1993). *Slojevska struktura slovenskih kmetov*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (magistrsko delo).
- Trstenjak, A. (1982). Discussion, v: Krašovec, S. (Ur.). *Part-Time Farmers and their Adjustment to Pluriactivity*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Tyrangiel, J. (2012). Tim Cook's Freshman Years. (an interview). *Blumberg Businessweek*. Dec. 16, 2012:62-76.
- Ulbricht, T. (Ur.) (1986). *Integrated Rural Development*. 's-Gravenhage: Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek.
- Verbole, A. (1999). *Negotiating rural tourism development at the local level. A case study in Pišece, Slovenia*. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek.
- Vrišer, Igor (1965). Geografska izhodišča pri omejevanju mest in njihovih poplavnih območij. *Geografski vestnik*. 37:143-161.
- www.mko.gov.si; 21.04.2013.
- www.prc.si; 21.04.2013.
- Zenon Davis, N. (2009). *Vrnitev Martina Guera*. Ljubljana: Studia Humanitatis.